

О.М. Собченко

Державний університет інформатики і штучного інтелекту, м. Донецьк, Україна

ЗДІБНОСТІ У СТРУКТУРІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено теоретичне дослідження емоційного інтелекту як сукупності когнітивних, емоційних, адаптаційних та соціальних здібностей. Виділено окремі структурні компоненти емоційного інтелекту, які відображають зміст зазначених здібностей. На основі аналізу концептуальних положень визначено функції, що реалізуються емоційним інтелектом.

Постановка проблеми. У процесі вивчення лінії розвитку інтеграції особистості визначається важлива ланка розвитку процесів саморегуляції особистості. Відокремлюється низка послідовних етапів становлення саморегуляції (базальна емоційна саморегуляція, вольова саморегуляція, смислова цілісна саморегуляція), де особлива значимість механізмів базальної емоційної регуляції полягає в забезпеченні психологічного комфортного і стабільного стану внутрішнього світу [1]. Саме така характеристика є властивою і для нещодавно запозиченого від західних вчених поняття «емоційний інтелект».

Введення у науковий обіг цього поняття привело до появи значної кількості досліджень проблеми емоційного інтелекту (Г. Горскова, П. Саловой, Дж. Меєр, Е. Носенко, О. Чоботар, О. Елькінбард). Більшість вчених погоджується з визначенням, що емоційний інтелект вміщує у свій конструкт певну сукупність здібностей, розходження з'являються в ході уточнення поняття: які саме здібності маються на увазі?

Поставлене питання обумовило **мету даної роботи** – дослідити зміст структурних компонентів емоційного інтелекту як певної сукупності здібностей.

Об'єкт дослідження – структура емоційного інтелекту. *Предмет дослідження* – змістовні характеристики структурних компонентів емоційного інтелекту.

Різноманітність концепцій емоційного інтелекту, які з'явилися останнім часом, обумовила появу їх класифікацій [2].

1. Дж. Меєр, Д. Карузо, П. Саловой запропонували поділ наявних концепцій емоційного інтелекту, орієнтуючись на змістовні характеристики цього поняття. Вчені виділили «моделі здібностей» (за якими емоційний інтелект – це сукупність певних здібностей) та «змішані моделі» (своєрідне поєднання когнітивних здібностей та особистісних характеристик).

2. К. Петридес і А. Фенхейм при розрізненні концепцій орієнтувалися на методи вимірювання конструкта емоційного інтелекту. На думку вчених, визначення «емоційного інтелекту як риси» пов'язані з оцінкою певних особливостей поведінки в різноманітних ситуаціях, тому для вимірювання цього конструкта доцільно використовувати опитувальники. Визначення «емоційного інтелекту як здібності» засновані на засадах психології інтелекту, звідси випливає висновок, що для вимірювання конструкта емоційного інтелекту необхідно підбирати завдання, аналогічні типу завдань інтелектуальних тестів.

Враховуючи вищенаведені дані, розглянемо докладніше концепції емоційного інтелекту з погляду вираження в його структурі певної групи здібностей: когнітивних, емоційних, адаптаційних та соціальних.

Когнітивні здібності в структурі емоційного інтелекту. «Рання» модель емоційного інтелекту, запропонована П. Саловеем і Дж. Меєром ще в 1990 р., вміщувала в себе здібності трьох типів: 1) ідентифікація емоцій та їх вираження; 2) регулювання емоцій; 3) використання емоційної інформації в процесі мислення. З часом зазначена модель була доповнена іншими когнітивними функціями, пов'язаними з переробкою емоційної інформації. Емоційний інтелект було охарактеризовано як своєрідну ієрархічну структуру, рівні якої є послідовними та взаємообумовленими. Кожний виділений компонент вміщує в себе когнітивні здібності, спрямовані не тільки на розуміння власної емоційної сфери, але й на розуміння емоцій інших людей:

1. Сприйняття емоцій дозволяє ідентифікувати емоції та визначати адекватність їх вираження.

2. Підвищення ефективності мислення за допомогою емоцій. Передбачає вміння доволіно управляти емоціями, які сприяють вирішенню завдань (інтерес, допитливість) та використовувати будь-який настрій в практичній діяльності.

3. Розуміння емоцій. Означає здатність усвідомлювати причини появи емоцій, встановлювати зв'язки між різними емоційними проявами, вміння аналізувати емоційні стани.

4. Управління емоціями. Відображає здатність диференціювати емоції, контролювати їх; вміння знижувати інтенсивність прояву негативних емоцій, викликати емоції позитивного спрямування [2].

Таким чином, за даною концепцією, будь-який щабель емоційно-інтелектуального конструкта виявляється пов'язаним з окремими операціями мислення.

Модель емоційного інтелекту, запропонована М. Зайднером, являє собою систему метакогнітивних здібностей. В основі конструкта – концепція, що відображає взаємозв'язки між компетенцією в емоційній сфері та індивідуальними особливостями саморегуляції; сукупність емоційних, когнітивних та мотиваційних функцій обумовлює рівень саморегуляції.

Емоційні здібності в структурі емоційного інтелекту. Д. Гоулмен висунув припущення, що окремі структурні компоненти емоційного інтелекту (усвідомлення та розпізнавання емоцій; регуляція емоцій та управління ними) відображають зміст, перш за все, не когнітивних, а емоційних здібностей людини. У вітчизняній психології також нещодавно з'явилися дослідження емоційного інтелекту, які акцентують увагу на його некогнітивних характеристиках [3], [4].

За Власовою, емоційний інтелект характеризується ступенем розвитку емоційних здібностей людини, які, за концепцією вченої, є функціональною складовою більш загальних – соціальних – здібностей. Дослідниця вважає, що емоційні здібності відображають «здатність до розрізнення, адекватного вираження та управління власними емоціями, переживаннями, прийняття відповідальності за їхній позитивний модус та відповідність суспільно виробленим еталонам» [4]. Емоційний інтелект визначається як емоційно-інтелектуальна здатність, що проявляється: 1) в емоційній сенситивності; 2) обізнаності; 3) здатності управляти емоціями.

Адаптаційні здібності в структурі емоційного інтелекту. За теорією Р. Бар-Она, емоційний інтелект визначається як сукупність найрізноманітніших здібностей, які забезпечують можливість успішно діяти в будь-яких ситуаціях. Вчений виділив 5 субкомпонентів, які характеризують структуру емоційного інтелекту: 1) саморозуміння (усвідомлення власних емоцій, впевненість у собі, самоповага, самоактуалізація); 2) комунікативний потенціал (емпатія, соціальна відповідальність); 3) власне адаптаційні здібності (вміння вирішувати проблеми, долати труднощі, емоційна лабільність); 4) антистресовий потенціал (стійкість до стресів, самоконтроль); 5) загальний настрій (оптимістичність).

Соціальні здібності в структурі емоційного інтелекту. Модель емоційного інтелекту, запропонована Д. Люсінім, ґрунтується на визначенні цього конструкта як здатності людини до усвідомлення, прийняття та регуляції емоційних станів і почуттів інших людей і самого себе. Вчений виділив у структурі емоційного інтелекту два аспекти: внутрішньоособистісний та міжособистісний (соціальний). Перший компонент відображає здатність управляти власною поведінкою, другий – спроможність управляти взаєминами з іншими людьми. До того ж вчений зазначив, що хоча обидва компоненти є взаємопов'язаними, кожен з них обумовлює різні варіанти взаємодії та актуалізує відмінні різновиди здібностей. У внутрішньоособистісному емоційному інтелекті вчений виділив: 1) усвідомлення власних емоцій (розпізнавання емоцій, їх ідентифікація, здатність до вербалізації); 2) управління власними емоціями (здатність викликати та підтримувати бажані емоції); 3) контроль експресії (здатність контролювати прояв своїх емоцій). До структури міжособистісного емоційного інтелекту було включено: 1) невербальне інтуїтивне розуміння чужих емоцій; 2) розуміння чужих емоцій через експресію (здатність «зчитувати» емоційну інформацію – мімічні прояви, інтонації голосу, «мову жестів» людини); 3) управління чужими емоціями (здатність викликати у інших людей бажані емоції, знижувати інтенсивність небажаних; схильність до маніпулювання іншими).

Загалом розгляд наявних концепцій емоційного інтелекту показав, що окремі структурні компоненти емоційно-інтелектуального конструкта співвідносяться з певною групою здібностей – когнітивних, емоційних, адаптаційних, соціальних. На нашу думку, виділені групи здібностей наповнюють змістом функції, які реалізуються емоційним інтелектом (табл. 1).

Таблиця 1

Група здібностей	Структурні компоненти емоційного інтелекту	Функції емоційного інтелекту
Когнітивні здібності	– сприйняття емоцій (ідентифікація емоцій); – розуміння емоцій (усвідомлення емоцій, їх аналіз та встановлення зв'язків між ними)	Інтерпретативна
Емоційні здібності	– управління емоціями (вміння підтримувати позитивний модус емоцій)	Регулятивна
Адаптаційні здібності	– управління емоціями в стресових ситуаціях (самоконтроль, вибір продуктивних подолуючих стратегій поведінки); – самомотивація (здатність викликати та підтримувати емоції, які спонукають до діяльності)	Адаптивна, стресозахисна
Соціальні здібності	– соціальна емпатія (здатність до співпереживання емоційного стану іншої людини); – управління чужими емоціями (вміння впливати на емоційні стани інших)	Активізуюча

Висновки

В результаті аналізу різноманітних авторських концепцій емоційного інтелекту було з'ясовано, що його окремі структурні компоненти пов'язані з певною групою здібностей: сприйняття емоцій та їх розуміння – з когнітивними здібностями, здатність до управління емоціями – з емоційними здібностями, управління емоціями в стресових ситуаціях і самомотивація пов'язані з адаптаційними здібностями; соціальна емпатія і

управління чужими емоціями – із соціальними здібностями людини. Кожна зазначена група здібностей опосередковує притаманність емоційному інтелекту інтерпретативної, регулятивної, адаптивної, стресозахисної та активізуючої функцій.

Інтерпретативна функція емоційного інтелекту дозволяє людині продуктивно здійснювати розшифровування емоційної інформації (емоційні вирази обличчя, інтонації голосу тощо), що сприятиме накопиченню та систематизації знань, формуванню власного емоційного досвіду.

Регулятивна функція емоційного інтелекту сприяє стану емоційної комфортності та забезпечує адекватність зовнішнього вираження емоцій людини.

Адаптивна та стресозахисна функції емоційного інтелекту полягають в актуалізації та стимулюванні психічних резервів людини в ускладнених життєвих ситуаціях.

Активізуюча функція емоційного інтелекту забезпечує гнучку спроможність до конгруентності у спілкуванні.

Зазначені функції підлягають більш поглибленому вивченню та потребують емпіричної перевірки на подальших етапах дослідження конструкта емоційного інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 78-86.
2. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія / Власова О.І. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 308 с.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Ильин Е.П. – СПб., 2000. – 464 с.
4. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 29-36.
5. Люсин Д.В. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ / Люсин Д.В., Марютина О.О., Степанова А.С. // Социальный интеллект: эмпирический анализ / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 128-140.
6. Максименко С.Д. Онтогенез особистості / Максименко С.Д. // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 9. – С. 1-10.
7. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект; концептуалізація феномену, основні функції : монографія / Носенко Е.Л., Коврига Н.В. – К. : Вища школа, 2003. – 126 с.
8. Стенберг Р.Дж. Практический интеллект / Стенберг Р.Дж. [и др.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
9. Bar-on R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory / Bar-on R. – Jossey-Bass, 2000. – P. 363-388.
10. Development of emotional intelligence: Towards a multi-level investment model / M. Zeidner, G. Matthews, R. Roberts, C. McCann // Human Development. – 2003. – V. 46. – P. 69-96.

А.М. Собченко

Способности в структуре эмоционального интеллекта как фактор формирования личности

В статье рассмотрена модель эмоционального интеллекта. Методом теоретического анализа выделены его отдельные структурные компоненты, которые соответствуют содержанию способностей, обозначенных как когнитивные, эмоциональные, адаптационные и социальные. Определен ряд функций, свойственных эмоциональному интеллекту.

О.М. Sobchenko

Abilities in Structure of Emotional Intelligence as the Factor of Forming of Personality

In the article the model of emotional intelligence is considered. By means of the theoretical analysis method it is allocated its separate structural components which correspond to the maintenance of the abilities designated as cognitive, emotional, adaptable and social. A number of the functions inherent to emotional intelligence is defined.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2010.